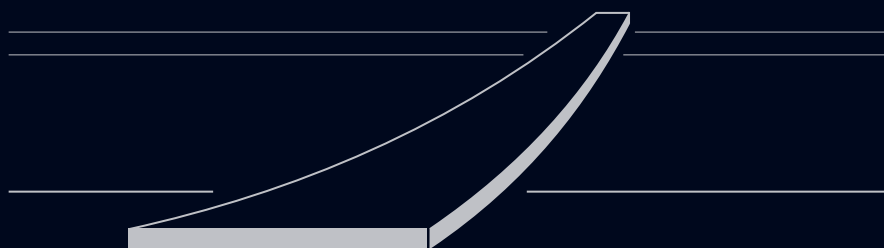

ŁUKASZ TREMBACZOWSKI

ZAUFANIE I RYZYKO

W DOŚWIADCZENIU PRZEDSIĘBIORCÓW

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO
KATOWICE 2016

**Zaufanie i ryzyko
w doświadczeniu przedsiębiorców**

NR 3511

Łukasz Trembaczowski

**Zaufanie i ryzyko
w doświadczeniu przedsiębiorców**

Redaktor serii: Socjologia
Wojciech Świątkiewicz

Recenzent
Jan Burzyński

Wstęp

Zaufanie jest wszechobecne. Cokolwiek w życiu robimy, musimy odwoływać się do niego. Już samo wyjście z domu jest takim aktem. Ufamy bowiem innym, że nie są do nas wrogo nastawieni, że nie grozi nam z ich strony żadne niebezpieczeństwo. Przecież wychodzimy z domu nieuzbrojeni. Wsiadając do samochodu i jadąc drogą, ufamy przechodniom i innym kierowcom. Nasza postawa jest także wyrazem zaufania do ośrodków szkolenia kierowców. Ufamy, że wydają prawo jazdy tylko po egzaminie sprawdzającym znajomość przepisów. Ufamy również samym samochodom. Nie tyle ich częściom składowym, ile ludziom, którzy je zaprojektowali, wyprodukowali, a następnie naprawiający je mechanikom. Ufamy, że wszyscy ci ludzie dobrze wykonali swoją pracę. Wierzymy, że samochód będzie sprawny w każdej sytuacji drogowej i nie stanie się przyczyną zagrożenia dla nas i dla innych. Jako piesi, przechodząc przez jezdnię, wiemy, że kierowcy zatrzymają się, gdyż w danym miejscu obligują ich do tego przepisy. Ufamy regulacjom ruchu drogowego oraz temu, że inni też będą się do nich stosować. Opisany tu został zaledwie maleńki wycinek rzeczywistości, a tak wiele można zaobserwować w nim relacji, których podstawą jest szeroko rozumiane zaufanie. Cóż więc można powiedzieć o bardziej złożonych sytuacjach?

Tylko w bardzo nielicznych okolicznościach zaufanie może być pełne. W większości przypadków, jednostki są zmuszone ufać tylko do pewnego stopnia. Co więcej, zaufanie niekoniecznie ma charakter przechodni. Można ufać koleżance z pracy jako osobie solidnej i pracowitej, ale zupełnie nie mieć zaufania do niej jako kierowcy. Można ufać koledze jako przyjacielowi, który nas nie zawiedzie, ale wątpić w jego kompetencje zawodowe.

W opisywanych przypadkach przejawiane zaufanie nie dotyczy wszystkich jednakowo. Choć generalnie ufamy kierowcom, to nasze zaufanie maleje niemal do zera, gdy widzimy młodego kierowcę, jadącego brawurowo wąską drogą zdezelowanym samochodem.

Zaufanie ma więc charakter wszechogarniający i przenika wszystkie działania jednostki, jest elementem składowym całego jej życiowego doświadcze-

nia. Jednostka zmuszona jest ufać, by w ogóle móc funkcjonować. Gdy jednak zaufanie zostanie zawiedzione, jednostka przeżywa rozczarowanie. Przykładem takiej sytuacji może być wypadek na drodze, wskutek którego zaufanie do innych kierowców zostało nadużyte. Przecież samochodami poruszają się po drogach zarówno ludzie odpowiedzialni, jak i jednostki społeczne. Ponadto, nie wszystkie samochody muszą być sprawne. Wiadomo także, że nie wszyscy kierowcy przestrzegają przepisów drogowych, a już na pewno nie zawsze. Czy nasze zaufanie jest bezzasadne? Nie, a przynajmniej nie we wszystkich przypadkach. Dokonując każdego pojedynczego aktu zaufania, musimy podjąć ryzyko, że rzeczywistość będzie różnić się od naszych oczekiwań: mechanik nie wykona dobrze swojej pracy i samochód zepsuje się, inni kierowcy nie będą przestrzegać przepisów i zajadą nam drogę na skrzyżowaniu. Jeśli zastanowić się nad tym, ryzyko ma równie uniwersalny charakter i przenika wszystkie sfery życia. Człowiek jest stale zmuszony do jego podejmowania. Każdy aspekt jego działań jest nim przeniknięty. Kupując samochód ryzykujemy, że będzie się stale psuł, a wsiadając do samochodu ryzykujemy wypadek. Co więcej, nawet rezygnując z jazdy samochodem, musimy założyć niebezpieczeństwo np. spóźnienia się na spotkanie. Nawet pozostanie w domu może wiązać się z zagrożeniem, gdyż jak wiadomo, katastrofy budowlane też się zdarzają. Wyraźnie widać, że zaufanie i ryzyko stale przeplatają się. Są wątkiem i osnową życia. Każdym naszym działaniem dajemy wyraz swojemu zaufaniu lub nieufności i podejmujemy ryzyko, przykładowo, błędnej oceny sytuacji. Cechą wspólną tych dwóch aspektów doświadczeń jednostki jest niemożność absolutnej pewności. Nigdy nie możemy uzyskać całkowitej pewności, co czyni wszystko ryzykownym. Jednak niepewność zmusza nas do zaufania, gdyż w sytuacji całkowitej pewności zaufanie nie jest potrzebne. Obydwa zagadnienia są więc nieodłącznymi elementami zarówno życia jednostkowego, jak i społecznego.

Problemy zaufania i ryzyka znalazły się w ostatnim okresie w obszarze zainteresowania socjologów. Przeglądając się koncepcjom teoretycznym w naukach społecznych, poświęconym problematyce ryzyka, można zauważyć, iż w wielu pracach autorzy wskazują na zagadnienie zaufania. Z drugiej strony w wielu pracach socjologicznych poświęconych problematyce zaufania, pojawia się problem ryzyka. Szczególnie interesujący jest przypadek ryzyka zaufania, a więc ryzyka jakie podejmujemy, kiedy musimy komuś zaufać. Oba problemy są w prawdzie z sobą związane, wciąż brakuje ich spójnej koncepcji na gruncie teoretycznym.

Ich połączenie jest ważnym wyzwaniem, przed którym staje współczesna teoria socjologiczna. Jak w tych warunkach prezentują się badania nad zaufaniem i ryzykiem? Zagadnienia te do tej pory były analizowane osobno. Wynika to zapewne z braku spójnej teorii łączącej oba problemy. Jednak dociekania integrujące te obszary są konieczne, a ich wyniki mogą przyczynić się do powstania spójnej koncepcji teoretycznej. Połączenie teorii z praktyką jest szczególnie wyraźne w przypadku niektórych paradygmatów badań nad ryzykiem. Znaczenie

ryzyka w teorii nauk społecznych rośnie. Dobrym wskaźnikiem tego zjawiska jest postulowana przez Lecha Zachera nowa subdyscyplina socjologii: socjologia ryzyka¹.

Nowy nurt badań mógłby skupić się na analizie rozkładu ryzyka w społeczeństwie czy opisanie poszczególnych grup zawodowych, ze względu na doświadczane ryzyko. Najintensywniej rozwijające się obszary zainteresowań związanych z ryzykiem to: zagrożenia ze strony chorób i sposoby ich leczenia, rozwijane na gruncie epidemiologii, zagrożenia ze strony techniki i złożonych systemów specjalistycznych, rozwijane na gruncie badań technologicznych oraz zagrożenia związane z funkcjonowaniem przedsiębiorstw na rynku, rozwijane na gruncie koncepcji zarządzania ryzykiem. Ten ostatni obszar zainteresowań jest najdłużej związany z zagadnieniami ryzyka, gdyż sam rozwój i kształtowanie się pojęcia ryzyka odnosiło się do jego ekonomicznego wymiaru. Z socjologicznego punktu widzenia interesujące są nie tyle normatywne zalecenia dotyczące zasad radzenia sobie z ryzykiem w zarządzaniu firmą, ile jego społeczny aspekt. Odwołując się do postulowanych przez Lecha Zachera badań nad ryzykiem, którego doświadczają przedstawiciele różnych zawodów, można wyróżnić przedsiębiorców jako specyficzną kategorię społeczno-zawodową, która z jednej strony, w życiu codziennym, jest narażona, jak inni ludzie, na wszystkie zagrożenia o charakterze egzystencjalnym (np. rozpad małżeństwa, utrata szacunku społecznego), z drugiej zaś na płaszczyźnie zawodowej doświadcza zagrożeń związanych z prowadzeniem firmy. Bliski związek ryzyka i zaufania wymaga uwzględnienia obu tych wątków w badaniach.

Takie zarysowanie koncepcji tematu ma charakter o tyle nowatorski, że podobnych badań nie prowadzono do tej pory. Po pierwsze, przedsiębiorcy jako grupa społeczno-zawodowa nie byli analizowani pod kątem doświadczanego przez nich ryzyka. Badania dotychczas realizowane odnosiły się raczej do ryzyka ekonomicznego *per se*². W prezentowanych tu rozważaniach główny nacisk położono na ryzyko doświadczane przez przedsiębiorców – jak je postrzegają i oceniają. Ponadto w dotychczas prowadzonych badaniach nie zestawiano problematyki ryzyka i zaufania, które zazwyczaj znajduje się na marginesie prowadzonych analiz. Brakuje bowiem rzetelnych badań poświęconych zaufaniu w doświadczeniu przedsiębiorców.

Przyjęcie takiej perspektywy badawczej odsłania szereg problemów zarówno teoretycznych jak i praktycznych. Brak wspólnej koncepcji teoretycznej, która nadawałaby się do wykorzystania w badaniach, powoduje konieczność odwo-

¹ L.W. ZACHER: *Socjologia ryzyka. Próba nowej subdyscypliny*. W: *Społeczeństwo a ryzyko. Multidyscyplinarne studia o człowieku i społeczeństwie w sytuacji niepewności i zagrożenia*. Red. L.W. ZACHER, A. KIEPAS. Warszawa–Katowice 1994, s. 20–36.

² Por. T. ZALEŚKIEWICZ: *Wymiary percepcji ryzyka w inwestowaniu pieniędzy*. „Czasopismo Psychologiczne” 1996, nr 3, s. 153–159; T.T. KACZMAREK: *Zarządzanie ryzykiem handlowym, finansowym i produkcyjnym*. Gdańsk 2002, s. 189–203.

łania się do dwóch różnych ujęć teoretycznych: teorii zaufania Piotra Sztompki i teorii postrzegania ryzyka. Ta dwoistość przyjętych perspektyw przekłada się na charakter stawianych pytań badawczych i w konsekwencji na sposób realizacji badań.

Zwracając uwagę na złożoność zagadnienia należy poddać analizie kilka problemów sformułowanych jako następujące pytania:

- Kogo lub co przedsiębiorcy darzą zaufaniem?
- Na jakiej podstawie są gotowi zaufać innym?
- Czego oczekują od tych, których obdarzają zaufaniem?
- A także, na podstawie przyjętej teorii: czym zastępują zaufanie, gdy go zabraknie?

Przedstawioną listę problemów związanych z zaufaniem należy uzupełnić o kwestie łączące się z ryzykiem. Problemem konceptualnym, który wymaga wpiętych rozważenia, jest charakter ryzyka. Jest ono bowiem zorientowane na przyszłość, jest pewną potencjalnością. Kiedy ryzyko niejako spełni się, kiedy potencjalne niepożądane zdarzenia zachodzą, zamiast o ryzyku można mówić o niepowodzeniu, nieszczęściu lub katastrofie. Biorąc to pod uwagę, można przyjąć, że doświadczane ryzyka, to problem tego, co jest uważane za zagrożenie lub niebezpieczeństwo przez jednostkę, tym samym odsłania się kwestia percepcji ryzyka. Takie spostrzeżenie prowadzi do przyjęcia określonych teorii i postawienia następujących problemów badawczych:

- Co wpływa na postrzeganie wielkości poszczególnych zagrożeń?
- Jak cechy sytuacyjne i podmiotowe wpływają na ocenę wielkości ryzyka?

Uwzględnienie w projekcie badawczym jednocześnie problematyki zaufania i ryzyka wymaga odwołania się do tych ujęć teoretycznych, które z jednej strony, mają charakter empiryczny, a z drugiej do takich, które pozwalają na dokonanie operacjonalizacji problematyki.

Problematyka zaufania na gruncie socjologicznym doczekała się kilku ujęć teoretycznych, jednakże tylko jedna z koncepcji podsumowuje dotychczasowe ustalenia. Większość teoretycznych opracowań problemu zaufania prowadzona jest ze stanowisk różnych ogólnych teorii socjologicznych (np. racjonalnego wyboru, strukturalnej) i w ich obrębie zamyka się. Tylko propozycja Piotra Sztompki łączy te stanowiska i ich ustalenia. Choć teoria ta ma charakter eklektyczny, stanowi to raczej jej atut niż mankament. Tym samym w niniejszej pracy trudno wskazać dominujący paradygmat socjologiczny, z którego perspektywy prowadzona byłaby analiza zaufania.

Wybór koncepcji teoretycznej ryzyka jest jeszcze trudniejszy, z uwagi na interdyscyplinarność tego problemu. Największym dorobkiem empirycznym spośród wszystkich społecznych teorii ryzyka może wylegitymować się paradygmat psychologiczny. Wykorzystanie koncepcji psychologicznej na gruncie socjologicznym, wymaga jednak pewnych zmian konceptualnych. Przede wszystkim, konieczne jest przesunięcie akcentu, z koncentracji na błędach percepcji, na po-

znanie tego, co jednostki uważają za ryzykowne. Innymi słowy, zamiast podejścia obiektywistycznego, traktującego ryzyko jako obiektywnie istniejące, przyjęłem stanowisko słabo konstruktywistyczne.

Przyjęcie teorii psychologicznej nie jest jednak wystarczające z uwagi na wybrany temat badań. Chcąc poznać, jak postrzegane są różne rodzaje ryzyka, w tym także związane z kierowaniem przedsiębiorstwem, konieczne jest odwołanie się także do ustaleń teorii zarządzania ryzykiem. Te zapożyczenia nie powinny jednak być postrzegane jako wada, gdyż tradycją badań nad ryzykiem jest ich interdyscyplinarność.

Niniejsza praca powstała na podstawie dwóch edycji badań realizowanych w 2007 i 2013 r. Początkowo nie planowano wznowienia badań, a ustalenia z 2007 r. miały stać się samodzielną podstawą studium. Podczas powstawania pierwotnej wersji tego tekstu świat pogrążył się w kryzysie ekonomicznym, najpoważniejszym od czasów wielkiego kryzysu z przełomu lat 20. i 30. Tym samym pojawiła się poważna wątpliwość odnośnie adekwatności uzyskanych wyników. Wtedy też narodził się pomysł powtórzenia badań, kiedy sytuacja kryzysowa nasili się. Jednak polska gospodarka okazała się bardziej odporna niż partnerów z Unii Europejskiej czy Ameryki. W końcu badania zostały zrealizowane w 2013 r., który okazał się być najgorszym rokiem w całym okresie trwania kryzysu. Tym samym, trochę przypadkowo, uzyskano materiał z badań realizowanych u samego szczytu hossy z lat 2002–2007, kiedy nikt nie podejrzewał nadchodzących zmian i z samego dołu bessy, która zaczęła się w 2008 r. i, miejmy nadzieję, przeminęła.

W obu przypadkach przyjęto te same założenia, cele, narzędzia, metody i sposoby doboru próby. Nie są to jednak badania panelowe, gdyż zbyt wiele przedsiębiorstw z pierwszej edycji badań nie przetrwało sześciu lat dzielących obie próby. Nie należy jednak patrzeć na to jak na wielką stratę, pierwotnie badania bowiem nie były planowane jako panelowe, więc niemożliwe byłoby ustalenie zmian odpowiedzi poszczególnych respondentów. Niemniej uzyskane wyniki pozwalają na porównanie tego jak przedsiębiorcy postrzegają zaufanie i ryzyko w zmienionym kontekście sytuacyjnym.

Z uwagi na charakter problematyki, praca przyjęła następujący układ:

W rozdziale pierwszym zaprezentowane zostało kształtowanie się koncepcji ryzyka i rozwój badań nad ryzykiem na gruncie różnych dyscyplin. Szczegółowo omówione zostały wybrane koncepcje teoretyczne z zakresu nauk społecznych poświęcone problemom ryzyka. Koncepcje te przyjmują określoną kolejność. Najpierw prezentowana jest teoria psychologiczna i występujące na jej gruncie paradygmaty, a także szczegółowo koncepcja teoretyczna Ryszarda Studenskiego, który próbował pogodzić różne stanowiska teoretyczne na gruncie psychologicznej teorii ryzyka. Kolejne prezentowane stanowisko to teoria kulturowa, rozwijana przede wszystkim na gruncie antropologii kulturowej. Twórcy teorii kulturowej są głównymi krytykami stanowiska obiektywistycznego przyj-

mowanego przez psychologów. Trzecim z prezentowanych podejść jest ujęcie socjologiczne. Konkretnie zaś omawiane są: koncepcja późnej nowoczesności Anthony'ego Giddensa, „społeczeństwa ryzyka” Ulricha Becka i nawiązujące do niej podejście refleksyjnej nowoczesności. Kolejną omawianą koncepcją jest funkcjonalno-systemowa teoria ryzyka Niklasa Luhmanna. Ostatnim podejmowanym zagadnieniem jest konstruktywistyczne podejście do problematyki ryzyka. Wyżej wymienione teorie są prezentowane w takim układzie nieprzypadkowo. Pierwsza z nich ma charakter obiektywistyczny, kolejne ujęcia odnoszą się do różnych odmian podejść słabo konstruktywistycznych, a rozdział zamyka prezentacja podejścia silnie konstruktywistycznego nawiązującego do teorii Michela Foucaulta.

Drugi rozdział poświęcony jest problematyce zaufania. Otwiera go prezentacja ujęć koncepcji zaufania w historii socjologii. Kolejne podrozdziały odnoszą się do problemu zaufania z różnych perspektyw teoretycznych. Pierwszym omawianym stanowiskiem jest koncepcja zaufania na gruncie teorii racjonalnego wyboru i stanowisko Jamesa Colemana nawiązujące do modelu SEU rozwijanego w ramach psychologicznej teorii ryzyka. Drugim niezwykle popularnym ujęciem problemu zaufania jest koncepcja kapitału społecznego, w której pełni ono centralną rolę. W rozdziale prezentowane są dwa podobne stanowiska Francis Fukuyamy i Roberta Putnama. Kolejny podrozdział skupia się na problemie zaufania w koncepcji późnej nowoczesności Anthony'ego Giddensa. Ostatnią zaprezentowaną koncepcją teoretyczną jest socjologiczna teoria zaufania Piotra Sztompki. Została ona omówiona dokładniej niż pozostałe, gdyż do niej odwołują się badania będące podstawą zaprezentowanych rozważań. Część teoretyczną podsumowuje zestawienie zagadnień ryzyka i zaufania oraz perspektyw połączenia tych wątków w jedną spójną koncepcję.

Rozdział trzeci stanowi próbę wpisania przedsiębiorców w proces przekształceń historycznych, które doprowadziły do ponownego wyłonienia się tej warstwy w społeczeństwie. Ponadto jest też próbą określenia jej pozycji w ogólnej strukturze społecznej oraz sprecyzowania zakresu pojęciowego terminu „przedsiębiorca”.

Szczegółowy opis problematyki i koncepcji badawczej znajduje się w rozdziale czwartym. Rozdział rozpoczynają rozważania na temat problemów dotyczących definiowania przedsiębiorców. Następnie prezentowany jest obszar badań. Po określeniu populacji badanej, sformułowane zostały pytania badawcze. Dokładnemu omówieniu problematyki towarzyszy prezentacja wskaźników wykorzystywanych w badaniach. Kończącą część rozdziału stanowi opis doboru próby, organizacji i przebiegu badań.

Rozdziały piąty i szósty prezentują wyniki badań przeprowadzonych wśród tysiąch przedsiębiorców. W rozdziale piątym omawiane są szczegółowo wyniki badań. Opisano w nim rodzaje zaufania ze względu na wyróżnione obiekty zaufania, oczekiwania przedsiębiorców wobec przedstawicieli wybra-

nych ról społecznych, a także kryteria szacowania wiarygodności osób, którym chcą zaufać. Przedstawione są również preferencje do stosowania określonych substytutów zaufania.

Na zawartość szóstego rozdziału składają się wyniki przeprowadzonej analizy czynnikowej, na podstawie której wyłonione zostały czynniki wpływające na postrzeganie ryzyka. Zanalizowano także rozmieszczenie poszczególnych zagrożeń w powstałej przestrzeni czynnikowej. Ustalenia badawcze obejmują także szacowane za pomocą modelu SEU wielkości ryzyka oraz wpływ czynników podmiotowych na wielkość postrzeganego ryzyka.

Lukasz Trembaczowski

Trust and Risk in the Entrepreneurial Experience

Summary

The main theoretical framework for the following monograph has been built around the two titular concepts: trust and risk. Due to the lack of a coherent methodology which connects the two, each concept will be discussed in greater detail in a separate chapter, which will contain a thorough overview of the major conceptions of trust and risk. This overview, in turn, will be summed up with an analysis of the mutual relationship between the two, in order to conclude that trust and risk appear to be antithetical in the *praxis* of the experience of a social agent.

The primary subject of the study has been the way trust and risk are experienced by entrepreneurs. The choice of this particular group has been dictated by the fact that it constitutes a distinctive research “laboratory,” which combines the problems connected with engaging in business activity with the everyday dilemmas experienced by individual subjects across society.

The empirical part of the monograph, apart from conceptualizing and operationalizing the analyzed issues, consists of two parts devoted to trust and risk respectively. The primary research elaborated upon in this monograph was conducted in two parts, in 2007 and 2013. The two years differ significantly when it comes to the economic situation, since 2007 can be regarded as the height of the market boom connected with Poland’s entry into the European Union, while 2013 can be regarded, *per analogiam*, as the height of the market slump due to the economic crisis that started in 2008 and belatedly affected also the Polish economy. In both years, the research was conducted in Tychy, even though it did not follow the panel research structure, among randomly selected entrepreneurs who employed at least one person.

In the chapter devoted to trust, the research has been conducted on the basis of Piotr Sztopka’s theory of trust. The main aspects which have been analyzed include the question of the objects of personal, positional, institutional, procedural, and systemic trust. Moreover, the author searches for immanent and contextual criteria of evaluating trustworthiness in relation to efficiency, axiological, and fiduciary expectations, as well as functional trust substitutes. The comparative study of research results from both years allows to determine the range of variability of these components of trust.

The part of research devoted to risk is, in turn, based on the psychometric and axiomatic paradigm of the psychological theory of risk. However, changes have been made when it comes to the assessment and the list of risks presented to the respondents, which was constructed on the basis of Marek Ziolkowski’s hierarchy of threats and supplemented with risks which appear in the conception of risk management. On the basis of factor analysis, in both cases, the author has differentiated three main explanatory factors which bear similar characteristics and consist of similar components. Therefore, it can be concluded that the structure of risk perception among entrepreneurs is stable. Moreover, it is possible to observe the changes in perception of the particular risks within the factor space. Comparing the results of the estimated level of risk with the use of the axiomatic paradigm, extended to include the controllability dimension, allows to, on

the one hand, observe the similarities between the risk profile of the particular risks, assessed on the basis of the axiomatic approach with the added controllability factor, and, on the other hand, facilitates the observation of the shifts in the rankings of business risks while maintaining the risk assessment of private risks.

Lukasz Trembaczowski

Vertrauen und Risiko nach Erfahrung der Unternehmer

Zusammenfassung

Theoretische Ebene der vorliegenden Monografie bezieht sich hauptsächlich auf die in dem Titel angedeuteten Probleme: Vertrauen und Risiko. Da es keine kohärente Theorie gibt, die beiden Probleme ganzheitlich zu betrachten, wird die jedem von ihnen gewidmete Theorie in einem separaten Kapitel erörtert, das eine Übersicht über die meisten und wichtigsten Theorien von Vertrauen und Risiko beinhaltet. Zum Abschluss der Erwägungen untersucht man die Wechselwirkung von den beiden Kategorien und gelangt zum Schluss, dass Vertrauen und Risiko, was die Erfahrungen der gesellschaftlichen Akteure bestätigen, in der Praxis gegensätzlich sind.

Zum Gegenstand der Forschungen wurde die Art und Weise, auf welche die Unternehmer das Vertrauen und das Risiko erfahren. Die Wahl fiel auf diese Kategorien, weil sie ein spezifisches „Forschungslabor“ darstellen, das das Unternehmensmanagement betreffende Problematik mit alltäglichen Dilemmata jedes Menschen verbindet.

Der empirische Teil der Monografie umfasst, neben der Konzeptualisierung und Operationalisierung der Forschungsthematik, die entsprechend: dem Vertrauen und dem Risiko gewidmeten Teile. Die hier geschilderten Forschungen wurden in zwei Auflagen im Jahre 2007 und 2013 durchgeführt. Die wirtschaftliche Situation in den Jahren war ganz unterschiedlich: 2007 war zwar in Folge des Beitritts Polens an Europäische Union ein Gipfelpunkt des Wirtschaftsbooms, 2013 dagegen gab es eine Baisse, die durch die Wirtschaftskrise vom 2008 verursacht wurde und nach einer gewissen Zeit auch polnische Wirtschaft betroffen hat. Das waren keine Meinungsforschungen, doch die beiden Auflagen fanden in Tychy im Kreise von ausgelosten, mindestens einen Arbeiter beschäftigenden Unternehmern statt.

Die dem Vertrauen gewidmeten Forschungen basierten auf der von Piotr Sztompka entwickelten Vertrauentheorie. Die wichtigsten hier zu untersuchten Komponente waren: Objekte des persönlichen, institutionellen, prozeduralen, systemhaften und des mit gesellschaftlicher Lage verbundenen Vertrauens. Gesucht wurden auch immanente und kontextuelle Kriterien der Beurteilung von der Glaubwürdigkeit in Bezug auf Effizienzerwartungen, Treuhanderwartungen, axiologische Erwartungen als auch funktionale Vertrauenssubstitute. Die Gegenüberstellung von den Ergebnissen der beiden Forschungsaufgaben erlaubt, den Wechselhaftigkeitsbereich der Vertrauenskomponente zu bestimmen.

Die dem Risiko gewidmeten Forschungen beruhten auf psychometrischem und axiomatischem Paradigma der psychologischen Theorie von der Risikowahrnehmung. Geändert wurden aber der Beurteilungsausmaß und die Liste der den Befragten bewusst gemachten Bedrohungen; diese Liste entstand aufgrund der Bedrohungshierarchie von Marek Ziółkowski und wurde um die dem Konzept von Risikoverwaltung entnommenen Bedrohungen ergänzt. Mittels der Faktorenanalyse wurden in den beiden Forschungsaufgaben drei erläuternde Hauptfaktoren mit sehr ähnlichen: Charakteristik und Bestandteilen spezifiziert. So darf die Struktur der Risikowahrnehmung von Unternehmern als stabil betrachtet werden. Im Faktorenbereich lassen sich

gewisse Änderungen in der Perzeption von den einzelnen Bedrohungen feststellen. Der Vergleich von den Ergebnissen des mittels des axiomatischen Paradigmas und des um Überprüfbarkeitsausmaß erweiterten Paradigmas zu eingeschätzten Risikoausmaß lässt einerseits die nach der im Bereich der Überprüfbarkeit modifizierten, axiomatischen Betrachtungsweise bestimmten Ähnlichkeiten der Wagnisprofile von den einzelnen Bedrohungen zu beobachten, und andererseits die Verschiebungen in der Reihenfolge der Bedrohungen seitens der Geschäftssphäre bei Unveränderlichkeit der Risikobeurteilung seitens der Privatsphäre verfolgen.

Spis tabel

Tabela 1. Długość funkcjonowania badanych firm na rynku w kolejnych edycjach badania	154
Tabela 2. Cechy obiektu zaufania wpływające na szacowanie wiarygodności . .	182
Tabela 3. Cechy sytuacji wpływające na szacowanie wiarygodności	183
Tabela 4. Macierz składowych rotowanych z badań w 2007 r.	195
Tabela 5. Macierz składowych rotowanych z badań w 2013 r.	197
Tabela 6. Wielkość spostrzeganego ryzyka ze względu na wielkość możliwych strat i prawdopodobieństwo niepowodzenia	210
Tabela 7. Spostrzeganie ryzyka ze względu na wielkość możliwych strat, prawdopodobieństwo niepowodzenia i kontrolę sytuacji	214
Tabela 8. Rozkład średnich wartości indeksu ze względu na płeć	218
Tabela 9. Rozkład średnich wartości indeksu ze względu na wiek	220
Tabela 10. Rozkład średnich wartości indeksu ze względu na wykształcenie . .	224

Spis wykresów

Wykres 1. Branża i rodzaj działalności	155
Wykres 2. Zaufanie osobiste	159
Wykres 3. Średnie oceny zaufania pozycyjnego	161
Wykres 4. Średnie oceny zaufania instytucjonalnego	164
Wykres 5. Zaufanie proceduralne	166
Wykres 6. Zaufanie do polityków	167
Wykres 7. Zaufanie do systemu prawnego	168
Wykres 8. Zaufanie do systemu bankowego	169
Wykres 9. Zaufanie do systemu rynkowego	170
Wykres 10. Ocena instytucji uwiarygodniających	172
Wykres 11. Oczekiwania wobec przyjaciela	174
Wykres 12. Oczekiwania wobec lekarza	175
Wykres 13. Oczekiwania wobec prawnika	176
Wykres 14. Oczekiwania wobec partnera w interesach	177
Wykres 15. Oczekiwania wobec podwładnego	179
Wykres 16. Funkcjonalne substytuty zaufania	186
Wklejki:	
Wykres 17. Lokalizacja zagrożeń w przestrzeni ryzyka wyznaczonej przez czynniki zasięgu ryzyka i wzbudzanego lęku	
Wykres 18. Lokalizacja zagrożeń w przestrzeni ryzyka wyznaczonej przez czynniki nieznanego ryzyka i wzbudzanego lęku	
Wykres 19. Lokalizacja zagrożeń w przestrzeni ryzyka wyznaczonej przez czynniki nieznanego ryzyka i ryzyka o dużym zasięgu	

Spis treści

Wstęp	5
-----------------	---

Rozdział 1

Teoretyczne aspekty ryzyka

1.1. Ryzyko a nauki społeczne: stanowiska różnych dyscyplin naukowych	13
1.1.1. Kształtowanie się pojęcia ryzyka	13
1.1.2. Problem ryzyka w ujęciu różnych dyscyplin	15
1.2. Ryzyko w ujęciu teorii psychologicznej	20
1.2.1. Percepcja ryzyka w ujęciu Ryszarda Studenskiego	22
1.2.2. Krytyka psychologicznej teorii ryzyka	30
1.3. Kulturowa teoria ryzyka	32
1.3.1. Nieczystość i granice a ryzyko	32
1.3.2. Siatka i grupa	34
1.3.3. Krytyka kulturowej teorii ryzyka i argumenty na rzecz jej obrony	38
1.4. Społeczeństwo ryzyka w dobie późnej nowoczesności	40
1.4.1. Anthony Giddens – ryzyko a późna nowoczesność	41
1.4.2. Ulricha Becka koncepcja społeczeństwa ryzyka	44
1.4.3. Podobieństwa i różnice stanowisk Anthony'ego Giddensa i Ulricha Becka	48
1.5. Funkcjonalistyczno-systemowa teoria ryzyka Niklasa Luhmanna	48
1.6. Konstruktivistyczna koncepcja ryzyka	53

Rozdział 2

Socjologiczne teorie zaufania

2.1. Zaufanie a nauki społeczne: przegląd wybranych stanowisk teoretycznych	57
2.2. Współczesne socjologiczne teorie zaufania	59
2.3. Zaufanie w ujęciu teorii racjonalnego wyboru	62
2.4. Zaufanie w ujęciu teorii kapitału społecznego	66
2.4.1. Zaufanie w teorii kapitału społecznego Roberta D. Putnama	67
2.4.2. Zaufanie a kapitał społeczny w koncepcji Francisca Fukuyamy	70
2.5. Zaufanie w późnej nowoczesności	72
2.6. Socjologiczna teoria zaufania Piotra Sztompki	77

2.6.1. Definicja zaufania	78
2.6.2. Rodzaje zaufania	79
2.6.3. Oczekiwania towarzyszące zaufaniu	81
2.6.4. Szacowanie wiarygodności	84
2.6.5. „Stawanie się” kultury zaufania	89
2.6.6. Funkcje zaufania i funkcjonalne substytuty zaufania	90
2.7. Ryzyko i zaufanie – koncepcje i zależności	91
2.7.1. Przeciwnieństwo zaufania	91
2.7.2. Zaufanie a ryzyko	93

Rozdział 3

Miejsce i rola przedsiębiorców w społeczeństwie

3.1. Kształtowanie się warstwy prywatnych przedsiębiorców na przestrzeni dziejów	97
3.1.1. Okres zaborów	99
3.1.2. Dwudziestolecie międzywojenne	101
3.1.3. II wojna światowa	103
3.1.4. Okres PRL-u	103
3.1.5. Okres przełomu i lata 90.	108
3.1.6. Konsolidacja i kryzys	113
3.2. Wieloznaczność pojęcia „przedsiębiorca”	115
3.3. Przedsiębiorcy w strukturze społecznej	122

Rozdział 4

Zarys koncepcji badawczej i metodologia badań

4.1. Cele i problemy badania	125
4.1.1. Określenie definicji przedsiębiorcy	126
4.1.2. Wybór miejsca realizacji badań	127
4.1.3. Pytania badawcze	128
4.1.4. Problematyka badań i przyjęte wskaźniki	133
4.1.5. Indeksowanie	147
4.1.6. Cechy podmiotowe a postrzegana wielkość ryzyka	148
4.2. Organizacja i przebieg badań	149
4.2.1. Dobór próby badawczej	149
4.2.2. Metody, techniki badań i narzędzia badawcze	151
4.3. Struktura badanej populacji	152

Rozdział 5

Analiza wyników badań dotyczących zaufania

5.1. Obiekty zaufania	157
5.1.1. Zaufanie uogólnione	157
5.1.2. Zaufanie osobiste	158
5.1.3. Zaufanie pozycyjne	159

5.1.4. Zaufanie instytucjonalne	162
5.1.5. Zaufanie proceduralne	165
5.1.6. Zaufanie systemowe	168
5.2. Wtórne obiekty zaufania	171
5.3. Oczekiwania wobec partnera zaufania	173
5.4. Kryteria szacowania wiarygodności	181
5.4.1. Kryteria immanentne szacowania wiarygodności	181
5.4.2. Pośrednie kryteria szacowania wiarygodności	183
5.5. Funkcjonalne substytuty zaufania	185
5.6. Podsumowanie	191

Rozdział 6

Analiza wyników badań dotyczących ryzyka

6.1. Czynniki zagrożeń wpływające na spostrzeżenie ryzyka	195
6.1.1. Procedura badania	195
6.2. Wielkość spostrzeganego ryzyka z uwzględnieniem czynników sytuacyjnych	210
6.2.1. Wielkość spostrzeganego ryzyka ze względu na wielkość możliwych strat i prawdopodobieństwo niepowodzenia	210
6.2.2. Postrzegana ryzykowność zagrożeń w paradygmacie klasycznym uzupełnionym o kontrolowalność	215
6.3. Wpływ cech podmiotowych na spostrzeganie ryzyko	218
6.3.1. Płeć a spostrzeganie ryzyko	219
6.3.2. Wiek a spostrzeganie ryzyko	221
6.3.3. Wykształcenie a spostrzeganie ryzyko	225
6.4. Podsumowanie.	227

Zakończenie	231
------------------------------	------------

Bibliografia	235
-------------------------------	------------

Aneks. Kwestionariusz wywiadu	247
--	------------

Summary	261
-------------------	-----

Zusammenfassung	263
---------------------------	-----

Spis tabel	265
----------------------	-----

Spis wykresów	267
-------------------------	-----

Redakcja: Ada Grzelewska
Projekt okładki: Mariusz Bieniek
Korekta: Lidia Szumigala
Łamanie: Alicja Załęcka

Copyright © 2016 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-996-2
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-997-9
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 17,0 + wklejki. Ark. wyd. 19,0.
Papier offset. kl. III, 90 g Cena 22 zł (+ VAT)

Druk i oprawa:
„TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

ŁUKASZ TREMBACZOWSKI

Socjolog, adiunkt w Zakładzie Socjologii Organizacji, Gospodarki i Metodologii Badań Instytutu Socjologii Uniwersytetu Śląskiego. Jego zainteresowania badawcze obejmują socjologię gospodarki, społeczną teorię ryzyka i zaufania oraz socjologię sztuki. Autor szeregu artykułów poświęconych problematyce zaufania i ryzyka oraz współautor trzech książek. Kierował projektem *Zatrudniam elastycznie* oraz brał udział w kilku innych, m.in.: *Region przemysłowy jako region uczący się – socjologiczne uwarunkowania przekształceń na przykładzie województwa śląskiego* i *Klasyfikowanie, wartościowanie, uzasadnianie. Praktyki symboliczne pracowników socjalnych*. Ostatnio wraz z Andrzejem Niesporkiem i Tomaszem Warczokiem opublikował książkę *Granice symboliczne. Studium praktyk kulturowych na przykładzie działań zawodowych pracowników socjalnych*.

Czy przedsiębiorcy są bardziej nieufni niż inne grupy społeczne? Komu ufają najbardziej? Jak oceniają ryzyko? Czy w czasie kryzysu ryzyko faktycznie jawi im się jako większe? Na te i inne pytania odpowiadają opisane w tej książce badania doktora Łukasza Trembaczowskiego, realizowane porównawczo przed pojawieniem się i w trakcie trwania kryzysu gospodarczego. Autor, zestawiając wyniki badań, bazuje na koncepcji zaufania Piotra Sztompki oraz opiera się na paradygmacie psychometrycznym badań nad ryzykiem, który modyfikuje pod kątem socjologicznym. Prowadzi to do konceptualnego przeciwstawienia tych wyników, ale też wykazania podobieństw analitycznych, a jednocześnie wskazuje na potrzebę stworzenia spójnej teorii łączącej problematykę zaufania i ryzyka.

Więcej o książce

CENA 22 ZŁ
(+ VAT)

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-997-9